

آرشیو

فصلنامه علمی - دانشجویی مطالعات آرشیوی دانشگاه الزهراء (س)
سال ششم، شماره هشتم (پیاپی ۲۸)، زمستان ۱۳۹۹، بها: ۳۰۰۰ تومان

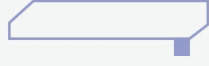
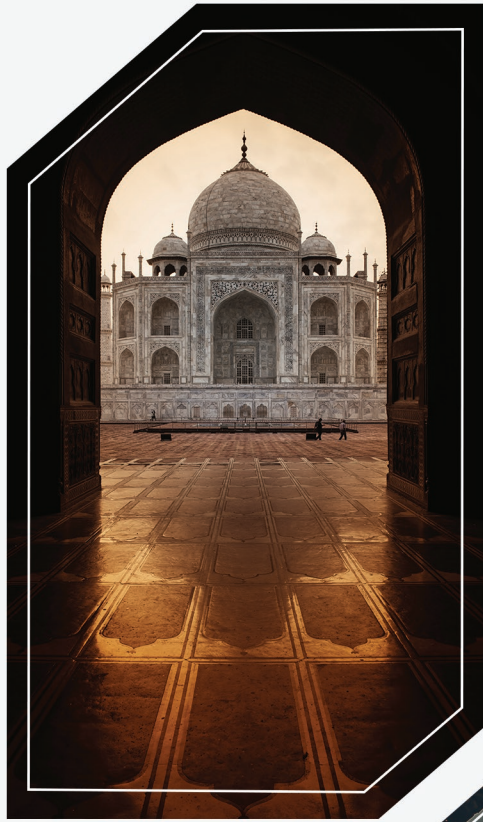

فهرست مهمترین مطالب

- ترجمه: آرشیوها، تاریخ شفاهی و سنت شفاهی
- اخبار آرشیوی
دستورالعمل مصاحبه تاریخ شفاهی درباره ویروس کرونا تدوین شد
- یادى از بزرگان عرصه تاریخ شفاهی
محسن کاظمی، نویسنده و پژوهشگر تاریخ معاصر ایران
- برگی از تاریخ: تعقیب میرزا کوچک خان جنگلی و یارانش
- پرونده ویژه این شماره: تاریخ شفاهی

فهرست

03 / سخن
سردبیر

04 / آرشیوها، تاریخ
شفاهی و سنت
شفاهی

07 / دستورالعمل مصاحبه
تاریخ شفاهی درباره
ویروس کرونا تدوین شد

09 / خاطرات، تاریخ
شفاهی نیستند

14 / بزرگان عرصه تاریخ
شفاهی

18 / بزرگی از تاریخ:
تعقیب میرزا کوچک
خان جنگلی و یارانش

16 / معرفی کتاب:
سرو سربلند: خاطرات
پوری سلطانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صاحب‌امتیاز: انجمن علمی - دانشجویی مطالعات آرشیوی دانشگاه الزهرا(س)
زیر نظر: اداره کل امور فرهنگی دانشگاه الزهرا(س)
مدیرمسئول و سردبیر: سیده فاطمه سیدزاده
مشاوران نشریه: خدیجه سلطانیان، سارا سلطانی

هیات تحریریه:

منا ابدی، کوثر بابایی، پرینسا دمرلو ابهری، سارا سلطانی، خدیجه سلطانیان، الهام محمدابراهیم

همکاران این شماره

حدیثه افضلی پور، فاطمه ابراهیم زاده، مریم کرمی کندی،

ویراستار: سیده فاطمه سید زاده

طراحی جلد و صفحه‌آرایی: حسین علیزاده

کارشناس نشریه: زهرا وزیری

سال ششم، شماره هشتم (پیاپی ۲۸)، زمستان ۱۳۹۹

نشانی: تهران، میدان ونک، ده ونک، دانشگاه الزهرا(س)،
ساختمان معاونت فرهنگی - اجتماعی، اتاق نشریات

۸۸۰۵۶۹۰۸-۰۲۱

۱۹۹۳۸۹۱۱۷۶۴

<http://alzahra-archive-journal.blog.ir>

Archive.alzahra@gmail.com

@fatemehseyedzade_s

journalofarchive

آرشیو
ARCHIVE

فصلنامه علمی - دانشجویی مطالعات آرشیوی دانشگاه الزهرا (س)

سخن سردبیر

سیده فاطمه سیدزاده

کارشناسی ارشد ۹۸ مطالعات آرشیو

adineseyedzade@gmail.com

سال ششم، شماره هفتم (پیاپی ۲۸)، زمستان ۱۳۹۹

تاریخ شفاهی می تواند زوایای پنهان حوزه های تاریخی را نمایان کند و شیوه نویسی است که تاریخ را همان گونه که بوده است به دور از تعلقات فردی و فکری و زمانی نشان دهد .

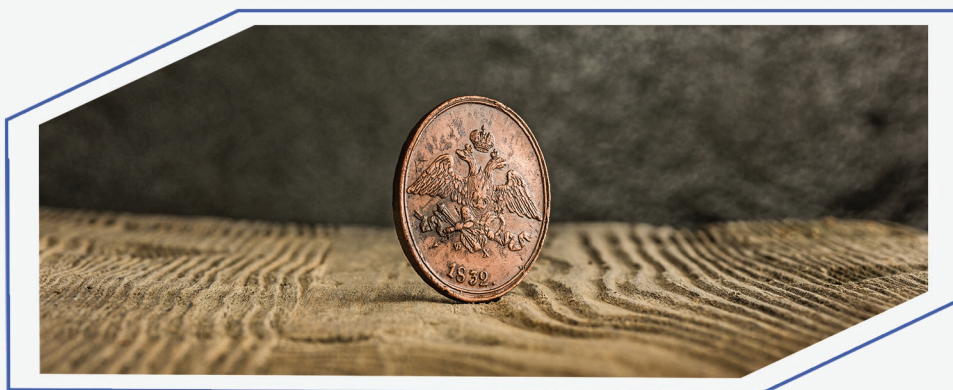
اداره مصاحبه تاریخ شفاهی در ایران وابسته به سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است ، هر ساله مراکز تاریخ شفاهی ایران مانند مرکز اسناد انقلاب اسلامی ، موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران ، بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی ، دفتر ادبیات انقلاب اسلامی ، تاریخ شفاهی آستان قدس رضوی و ... به انجام مصاحبه های تاریخ شفاهی می پردازند که منبعی بزرگ و غنی از اسناد تاریخی است .

با توجه به اهمیت منابع تاریخ شفاهی در این شماره از نشریه، به موضوع (تاریخ شفاهی) به عنوان پرونده اصلی پرداخته شده است .

تاریخ شفاهی شاید همان ماشین زمانی باشد، با دریچه ای باز، به سوی گذشته که تاریخ و فرهنگ و زندگی نیاکانمان را برایمان می گشاید . تاریخ شفاهی یکی از شیوه های نوین تحقیقات تاریخی است که در سطح جهان گسترش پیدا کرده است و اهمیت ضبط و ثبت آن بر همگان آشکار شده است .

تاریخ شفاهی هم در بر دارنده حافظه آدمی است که داده های علمی را از نسل های گذشته به نسل های آینده منتقل میکند و هم حامل اطلاعات فرهنگی است.

با استفاده از تاریخ شفاهی نسل قدیم و جدید در یک برهه زمانی با فرهنگ همدیگر ارتباط برقرار میکنند و تمام افراد جامعه از کودکان تا افراد مسن از این طریق در ساختن تاریخ خود سهیم میشوند و درک انتقادی نسبت به گذشته پیدا میکنند .

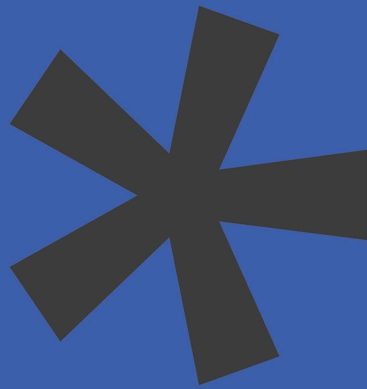
آرشیوها، تاریخ شفاهی و سنت شفاهی

اثر ویلیام دبلیو ماس^۲ و پیتر مازیکانا^۳

حدیثه افضلی پور

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد - ورودی ۹۸

afzalipourhadis@gmail.com

آن‌ها به طور گسترده در سراسر فرهنگ از طریق دهان به دهان به اشتراک گذاشته می‌شوند حتی اگر ممکن است برای حفاظت، انتقال و روایت به افراد خاص سپرده شود. آن‌ها بیانات اساسی هویت، هدف، کارکردها، آداب و رسوم و تداوم نسلی فرهنگی هستند که در آن رخ می‌دهند. آن‌ها خود به خود به عنوان پدیده‌های بیان فرهنگی اتفاق می‌افتند. آن‌ها وجود خواهند داشت و در حقیقت در غیاب یادداشت‌های نوشته شده یا سایر دستگاه‌های ضبط پیچیده‌تر وجود داشته‌اند. آن‌ها تجربیات مستقیم راویان نیستند و باید از طریق دهان به دهان منتقل شوند تا به عنوان یک سنت شفاهی شناخته شوند.

از طرف دیگر، تاریخ شفاهی معمولاً به عنوان یک فعالیت، یک فرآیند جدا و آکادمیک از خاطرات افرادی که گذشته نزدیک را مستقیماً تجربه کرده‌اند، شناسایی می‌شود. پرسش و پاسخ‌هایی برای تکمیل اسناد کتبی ثبت شده ایجاد می‌کند که در برخی از موارد برای تحلیل تاریخی فاقد ارزش بوده است. این یک عمل مطالعه شده، انتزاعی و تحلیلی مورخان و سایر دانشمندان علوم اجتماعی است و به شدت به یک دستگاه ضبط، چه دستی، مکانیکی یا الکترونیکی متکی است. تاریخ شفاهی مدیون سنت‌های تاریخ‌نگاری اروپای غربی است. این قسمت تا حدی برای رفع نقایص موجود در اسناد مکتوب ساخته شده است، اما توسط بسیاری از مورخان سنتی به عنوان فرزندی بی‌انضباط، سرکش و شاید حتی غیرمسئول تاریخ مستند دیده شده است. تاریخ شفاهی لزوماً زمینه موجودی از اسناد کتبی را فرض می‌کند که از تحقیقات قبلی مشخص شده است که در بردارنده مهمترین مواردی است که ممکن است از طریق ضبط شهادت توسط شرکت‌کنندگان و شاهدان رویدادهای مورد نظر پر شود.

دوره پس از جنگ جهانی دوم باعث گسترش چشمگیر عملکردها و مسئولیت‌های نهادهای آرشیوی و آرشیویست‌هایی می‌شود که آن‌ها را مدیریت می‌کنند. در برابر منابع راکد یا کاهش یافته، از آرشیویست‌ها خواسته شده است که حجم فزاینده‌ای از اسناد را در اختیار خود قرار دهند، شیوه‌های سنتی آرشیو و اصول را برای منابع جدید اطلاعات و رسانه‌های ضبط سازگار کنند و با پیشرفت‌های سریع فناوری در ارتباطات و نگهداری اسناد کنار بیایند. در ثبت، استفاده و حفظ سنت شفاهی و تاریخ شفاهی هیچ چیز جدیدی وجود ندارد. در واقع، افراد و موسسات منابع شفاهی را جمع‌آوری، استفاده و حفظ کرده و این مطالب را سال‌ها در دسترس محققان قرار داده‌اند. با این وجود، تا حد زیادی توسط بخش‌های دانشگاهی، موسسات تحقیقاتی تخصصی یا واحدهای آرشیوی ایجاد شده به طور خاص پرداختن به منابع شفاهی یا ضبط صدا انجام شده است.

سنت شفاهی و تاریخ شفاهی ماهیت شفاهی مشترکی دارند. در روش‌های جمع‌آوری، پردازش، ذخیره‌سازی و در دسترس قرار گرفتن محققان و تجهیزات موردنیاز برای ضبط و نگهداری این مواد، اغلب شباهت زیادی وجود دارد. در عمل، هم کسانی که روی تاریخ شفاهی متمرکز هستند و هم کسانی که با سنت شفاهی کار می‌کنند، متعلق به یک طبقه مشترک از مورخان شفاهی هستند و دارای بسیاری از علایق، نگرانی‌ها و اهداف، روش‌ها و رویه‌های مشابه هستند. سنت‌های شفاهی آن خاطرات گذشته است که به صورت شفاهی منتقل و بازگو می‌شود و به طور طبیعی در درون و از پویایی یک فرهنگ ناشی می‌شود.

محصول تاریخ شفاهی با همان استانداردهایی که مورخان در مورد اسناد مکتوب اعمال می‌کنند، مورد انتقاد متن و تحلیل محتوا قرار می‌گیرد. سنت‌های شفاهی تا حدود زیادی با جوامع فاقد سنت مکتوب شناخته می‌شوند، اما در جوامع بسیار باسواد، حتی در آن‌ها که دارای آرشیو قابل توجهی از اسناد مکتوب هستند نیز وجود دارد. مهمترین عملکرد آرشیوی آن‌ها، مستندسازی این جوامع بدون اسناد مکتوب، پرتاب نور توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی چنین جوامعی بوده است. در بسیاری از موارد، این تنها راهی بوده است که می‌توان گذشته جامعه را بازسازی و به صورت مکتوب برای حفظ آرشیوی ثبت کرد.

آرشیوها نیاز به اسناد بادوام دارند که از تاثیر مستقیم ادامه رشد اجتماعی حذف شده‌اند. آرشیویست‌ها باید بدانند که با دستیابی به منابع شفاهی، آن‌ها در فرآیند تبدیل از منابع پویا و در حال تکامل اجتماعی به اسناد ثابت و بادوام بخش‌هایی از این فرآیند مشارکت دارند. از نظر آرشیویست، تمایز بین سنت شفاهی و تاریخ شفاهی در درجه اول در درک منشأ هر کدام و شاید در ایجاد معیارهای ارزیابی برای تصمیم‌گیری در مورد دوام ارزش هر یک برای نیازهای اطلاعاتی آشکار، اداری یا عمومی مهم است. فرم‌هایی که آرشیویست با آن‌ها روبرو می‌شود غالباً به طرز چشمگیری مشابه است و تمایزات بین آن‌ها اغلب در مدیریت آرشیوی مالکیت فیزیکی اسناد که یک بار ایجاد و به آرشیوها سپرده شده‌اند مهم نیست.

■ دستورالعمل‌های تاریخ شفاهی

انجمن تاریخ شفاهی ایالات متحده آمریکا با توجه به مسئولیت‌های خود در زمینه تاریخ شفاهی، دو مجموعه از دستورالعمل‌ها را تهیه کرد که برای دیگران در تاریخ شفاهی مفید است. این دستورالعمل‌ها در این مطالعه به عنوان نمونه‌هایی از معیارهایی ارائه شده است که می‌تواند برای تشویق مجموعه‌داران و مدیران به منظور بهبود کیفیت و قابلیت اطمینان منابع شفاهی و مدیریت آن‌ها و در نتیجه ارزشمندتر کردن آن‌ها برای نوشتن تاریخ تدوین شود. آن‌ها به عنوان موارد مطلق و مناسب برای هر شرایطی ارائه نمی‌شوند و هر آرشیویست باید اصلاحات مناسبی را برای موقعیت خود انجام دهد. اولین مجموعه دستورالعمل‌ها، به طور گسترده

زمینه‌های مورد توجه و ارزش‌هایی برای نواحی وسیع تاریخ شفاهی را تعیین می‌کند. مجموعه دوم از دستورالعمل‌ها جزئی‌تر و دقیق‌تر هستند و برای تحلیل جامع و کامل، ارزیابی و سنجش برنامه‌ها، پروژه‌ها و تولیدات تاریخ شفاهی طراحی شده‌اند.

■ مجموعه اول: اهداف و دستورالعمل‌های انجمن

تاریخ شفاهی

انجمن تاریخ شفاهی، تاریخ شفاهی را به عنوان روشی برای جمع‌آوری و حفظ اطلاعات تاریخی به صورت گفتاری به رسمیت می‌شناسد و کسانی را که تاریخ شفاهی را تولید و استفاده می‌کنند تشویق می‌کند تا اصول، حقوق و وظایف خاصی را برای ایجاد مطالب موثق، مفید و قابل اعتماد تشخیص دهند.

■ دستورالعمل‌های مصاحبه‌شونده

مصاحبه‌شونده باید از اهداف و رویه‌های تاریخ شفاهی به طور کلی و از پروژه خاصی که در آن مشارکت می‌کند، مطلع شود. مصاحبه‌شونده باید از حقوق متقابل درگیر در تاریخ شفاهی، مانند امتیازات و ویرایش، حقوق ادبی، استفاده قبلی، روابط امانتداری، حق امتیاز و تعیین صلاحیت انواع اشکال سند و میزان استفاده و انتشار از آن آگاه باشد.

■ دستورالعمل‌های مصاحبه‌کننده

مصاحبه‌کنندگان باید از آسیب‌های اجتماعی احتمالی یا سوءاستفاده از مصاحبه‌شوندگان محافظت کنند و با رعایت کرامت انسانی مصاحبه کنند. مصاحبه‌کننده باید تلاش کند تا گفتگو را از طریق تحقیق چالش‌برانگیز و سریع درک کند، باید زمینه و تجربیات شخص مصاحبه شده را در خود داشته باشد و در صورت امکان قبل از انجام مصاحبه، منابع مربوط به مصاحبه‌شونده را بازبینی کند. مصاحبه‌کننده باید مصاحبه‌شونده را از روند برنامه‌ریزی شده فرآیند تاریخ شفاهی آگاه سازد و انتظارات متقابل از حقوق مرتبط با آن، از جمله ویرایش، حقوق ادبی، استفاده قبلی، روابط امانتداری، حق امتیاز و تعیین صلاحیت انواع اشکال سند و میزان استفاده و انتشار آن را توسعه دهد.

■ دستورالعمل‌های موسسات حامی

تهیه و نگهداری اسناد به راحتی قابل استفاده از موسسات حامی (یا مجموعه‌داران شخصی) با توجه به شرایط تعیین شده توسط مصاحبه‌شوندگان است. ثبت دقیق اسناد مربوط به ایجاد و پردازش هر مصاحبه برای شناسایی، نمایه‌سازی و فهرست‌نویسی تمام مصاحبه‌ها و هنگامی که برای تحقیق باز است وجود آنها را مشخص می‌کند.

■ مجموعه دوم: دستورالعمل‌های ارزیابی تاریخ شفاهی

انجمن تاریخ شفاهی، در پیشبرد اهداف و دستورالعمل‌های خود و در حمایت از خدمات ارزیابی خود، دستورالعمل‌هایی را برای استفاده از افرادی که برای ارزیابی برنامه‌ها و پروژه‌های موجود یا پیشنهادی فراخوانده می‌شوند، تهیه کرده است. همچنین این طرح ممکن است توسط افراد برای آزمون رویه‌های خود و توسط آژانس‌های تامین مالی برای ارزیابی پیشنهادها استفاده شود.

بنابراین، انجمن دستورالعمل‌های زیر را تهیه کرده است تا در ارزیابی برنامه‌ها و پروژه‌های تولیدکننده منابع تاریخ شفاهی مورد استفاده قرار گیرد و استانداردهایی برای برنامه‌های جدید و ایجاد شده ارائه دهد. متن در نظر گرفته شده است تا خطوط تحقیق توسط ارزیاب‌ها را پیشنهاد کند، اما باید نیاز به انعطاف‌پذیری را در استفاده از آن‌ها برای پروژه‌های خاص تشخیص دهند. دستورالعمل‌ها منوط به بررسی مستمر انجمن تاریخ شفاهی خواهند بود.

■ اهداف و دستورالعمل‌های برنامه / پروژه

آیا اهداف به وضوح بیان شده است؟ چقدر واقع بینانه هستند؟ چه عواملی نیاز قابل توجه به این پروژه را نشان می‌دهند؟ طرح تحقیق چیست؟ چقدر واضح و واقع‌بینانه است؟ آیا شرایط و اهداف بودجه به وضوح مشخص شده است تا به مخاطب مصاحبه‌ها اجازه دهد که براساس اثر بالقوه چنین بودجه‌ای درباره یکپارچگی علمی پروژه قضاوت کند؟ آیا تخصیص بودجه برای تحقق اهداف پروژه کافی است؟ روابط موسساتی چگونه بر اهداف تأثیر می‌گذارد؟

■ انتخاب مصاحبه‌کنندگان و مصاحبه‌شوندگان

مصاحبه‌کنندگان و مصاحبه‌شوندگان از چه روشی برای اهداف مناسب یا نامناسب هستند؟ چه موارد قابل توجهی حذف شده‌اند و چرا حذف شده‌اند؟

■ مدیریت، صلاحیت‌ها و آموزش

مدیریت برنامه / پروژه چقدر موثر است؟ چه مواردی برای نظارت و بررسی کارکنان وجود دارد؟ شرایط پست‌های کارکنان چیست؟ مفاد آموزش منظم و موثر چیست؟ چه اصلاحاتی می‌تواند در مدیریت برنامه / پروژه ایجاد شود؟

■ دستورالعمل‌های اخلاقی / قانونی

چه سیاست‌ها و رویه‌های تضمین‌کننده‌ای وجود دارد که هر مصاحبه‌شونده کاملاً از آن‌ها آگاه است: حقوق و منافع وی؟ اهداف برنامه / پروژه؟ مراحل مختلف فرآیند مصاحبه و مسئولیت‌های وی در آن فرآیند؟ موارد استفاده احتمالی که می‌توان از آن‌ها استفاده کرد؟ چه سیاست‌ها و رویه‌های تضمین‌کننده‌ای وجود دارد که هر مصاحبه‌گر از آن‌ها آگاهی کامل دارد: حقوق و منافع وی؟ مسئولیت‌های اخلاقی و قانونی وی در قبال مصاحبه‌شونده؟ مسئولیت‌های اخلاقی و قانونی وی در قبال برنامه / پروژه؟

■ دستورالعمل‌های هدایت مصاحبه: استفاده از منابع

دیگر

آیا روش تاریخ شفاهی بهترین وسیله برای کسب اطلاعات است؟ در غیر این صورت، چه منابع دیگری وجود دارد؟ آیا مصاحبه‌کننده از آن‌ها استفاده کرده است و آیا وی در صورت لزوم به دنبال حفظ آن‌ها بوده است؟ آیا مصاحبه‌کننده تلاشی برای رایزنی با سایر تاریخ‌های شفاهی مرتبط داشته است؟ آیا روش مصاحبه در تکمیل منابع موجود ارزش دارد؟

دستورالعمل مصاحبه تاریخ شفاهی درباره ویروس کرونا

تدوین شد

مریم کرمی کندی

کارشناس ارشد مطالعات آرشیوی دانشگاه الزهرا

m k 4 7 4 0 7 9 0 @ g m a i l . c o m

موزه انقلاب و دفاع مقدس انجام شد، که در این مراسم مقامات لشکری و کشوری مرتبط حضور داشتند و مهمان ویژه دکتر اشرف بروجردی رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مشاور رییس جمهور حضور بهم رساندند.

به گزارش روابط عمومی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، آیین رونمایی از ۸۰ عنوان کتاب تاریخ شفاهی و اسنادی دفاع مقدس در چهلمین سالگرد دفاع مقدس در موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با حضور اشرف بروجردی رییس اسناد و کتابخانه ملی ایران، سردار بهمن کارگر رییس بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس و سردار علاماتی، رییس سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس در باغ موزه دفاع مقدس برگزار شد.

سردار بهمن کارگر رییس بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس ضمن تبریک هفته پژوهش گفت:

دفاع مقدس از افتخارات ایران و اسلام است و نباید پژوهش را برای پژوهش انجام داد، بلکه پژوهش باید پاسخگوی سوال یا حل مسأله باشد. حال اینکه دفاع مقدس از افتخارات ایران و اسلام است و زمانی که می‌گوییم در جنگ حتی یک وجب از خاک ما در دست دشمن نماند این مهم را با انجام پژوهش‌هایی در این راستا اثبات کرده‌ایم.

رئیس بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس اضافه کرد:

امروزه در همه عرصه‌ها از جمله علوم، هنر و غیره افتخار ایران اسلامی دفاع مقدس است و شهیدانی چون فخری زاده و حاج قاسم سلیمانی فرزند دفاع مقدس هستند. در این میان دشمن به دنبال بدنام کردن و تحریف دفاع مقدس است.

ما باید از مصادره، تحریف و فراموشی آن پیشگیری کنیم. این دوران فقط به نظامیان اختصاص ندارد بلکه برای همه اقشار مردم است.

وی تاکید کرد: دفاع مقدس متعلق به همه مردم است و فقط به نظامیان تعلق ندارد. در دفاع مقدس همه اقشار و اصناف و جناح‌ها با هر سلیقه سیاسی حضور داشتند و بر همین اساس کسی نمی‌تواند دفاع مقدس را مصادره کند. بیان درست و صحیح حقایق دفاع مقدس امری ضروری است و در این بین باید به موضوع تحریف توجه شود و نگذاریم دفاع مقدس با تحریف‌ها خدشه‌دار شود.

به گزارش روابط عمومی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، بر اساس این دستورالعمل چگونگی انجام مصاحبه و پیشبرد فرآیند آن با فرهیختگان و اهالی علم و فرهنگ مشخص و در اختیار دست‌اندرکاران این حوزه قرار گرفت.

همچنین برای ارتقای سطح کیفی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی، دستورالعمل انجمن جهانی تاریخ شفاهی نیز ترجمه و در اختیار پژوهشگران و تدوین‌گران این پروژه قرار گرفت.

مصاحبه‌های تاریخ شفاهی با عنوان ثبت تجربه زیست تعداد قابل توجهی از افراد شاخص و فرهیختگان در حوزه علم و فرهنگ در زمان شیوع ویروس کرونا توسط پژوهشگاه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران انجام می‌شود و بر همین اساس لیستی از شخصیت‌های علمی و فرهنگی کشور برای پیشبرد این مهم از بین روسای انجمن‌های علمی و فرهنگی، اساتید دانشگاه، فرهنگستان علوم، فرهنگستان ادب فارسی، فرهنگستان علوم پزشکی، انجمن جامعه‌شناسی، انجمن جمعیت‌شناسی و غیره تهیه شده است.

آیین رونمایی از بیش از ۸۰ اثر جدید پژوهشی و اسنادی دفاع مقدس

در ۲۵ آذر ماه ۱۳۹۹ آیین رونمایی از ۸۰ عنوان کتاب تاریخ شفاهی و اسنادی دفاع مقدس در چهلمین سالگرد دفاع مقدس و به مناسبت هفته پژوهش برپا شد و با توجه به شیوع ویروس کرونا این مراسم به صورت مجازی در سالن قصر شیرین

رئیس بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس در ادامه از همکاری اشرف بروجردی به عنوان رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برای تلاش در جهت حفاظت و صیانت از اسناد و مدارک دفاع مقدس قدردانی کرد و گفت: امید است با همکاری سازمان های مرتبط این اسناد ماندگار بمانند.

وی خاطرنشان کرد: در طول ۲۰ سال گذشته و پیش از سال ۹۱ در بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس فقط ۷۰۰ عنوان کتاب به چاپ رسیده این در حالی است که از سال ۹۱ تا کنون بیش از ۶ هزار عنوان کتاب در این بنیاد آماده و چاپ شده است؛ ضمن اینکه در سال ۹۴، سه و نیم درصد از عناوین کتاب‌های کشور به دفاع مقدس اختصاص داشت، اما این رقم در سال ۹۸ به ۱۹ درصد افزایش یافت که ۱۱ درصد آن توسط بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس صورت گرفت.

رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در ادامه از تدوین و جمع‌آوری نقش دولت در اسناد دفاع مقدس توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران خبر داد و گفت: تدوین تاریخ شفاهی کاری پژوهشی و تخصصی است و لازم است داشته‌ها در این زمینه با روش‌های علمی تنظیم، تدوین و در نهایت، راستی‌آزمایی شود و در اختیار مخاطبان قرار گیرد.

رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران تاکید کرد: نگارش تاریخ شفاهی به معنای اسنادی است که تاریخ را می‌سازد. تدوین تاریخ شفاهی کاری پژوهشی و تخصصی است و لازم است داشته‌ها در این زمینه با روش‌های علمی تنظیم، تدوین و در نهایت راستی‌آزمایی شود و در اختیار مخاطبان قرار گیرد. علاوه بر مصاحبه با افراد عوامل مختلف در شکل‌گیری یک رویداد نیز در نگارش تاریخ شفاهی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در ادامه، اشرف سادات بروجردی معاون رئیس‌جمهور و رئیس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران گفت: بیرون کشیدن دانش و خاطرات رزمندگان که در حادثه حضور داشتند کار بسیار بزرگی است. این کار یادآور ایشار و فداکاری آنها است که مهمترین سرمایه خود یعنی جانشان را در طبق اخلاص نهادند.

وی ادامه داد: تاریخ تکرارپذیر نیست. افرادی که خاطرات خود را برای ما روایت می‌کنند در حقیقت اسنادی را از خود باقی می‌گذارند که تاریخ را خواهد ساخت. تدوین تاریخ شفاهی یک کار پژوهشی است و صرفاً یک به مصاحبه محدود نمی‌شود. ما باید آن دانش را با روش‌هایی علمی تدوین و راستی‌آزمایی کنیم.

سردار غلامرضا علامتی رئیس سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس اظهار داشت:

تاریخ شفاهی یک فرایند پژوهشی کیفی است و اساس آن افرادی هستند که سهم بسزایی در تاریخ دفاع مقدس دارند و به عنوان یک منبع دست اول تاریخی مورد استفاده قرار می‌گیرند. دفاع مقدس دارای تفاوت های بسیار زیادی با سایر جنگ‌ها است و تفاوت آن را می‌توان در مردمی بودن آن مشاهده کرد.

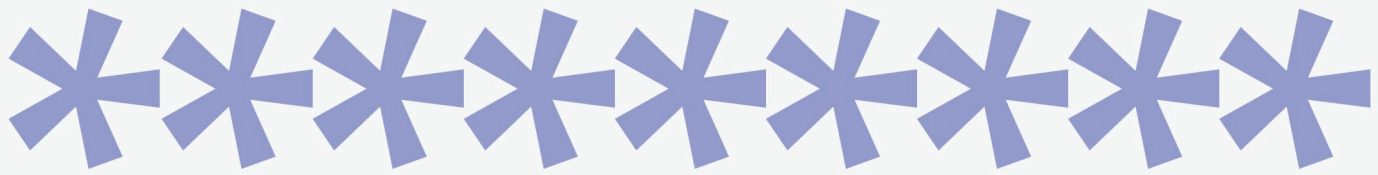
رئیس سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس ادامه داد: برگزاری آموزش و کارگاه‌های حضوری و مجازی تاریخ شفاهی برای ۱۴۰۰ نفر با مشارکت و همکاری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در تهران و استان‌ها، مصاحبه با ایثارگران در حدود ۱۷ هزار ساعت، پیاده‌سازی ۱۹۰ هزار صفحه و تدوین ۹۰ هزار صفحه، چاپ و نشر ۳۰۰ عنوان کتاب که ۸۰ عنوان آن امروز رونمایی شد.

سرهنک فروتن‌نژاد مدیر تحقیقات و آموزش اسنادی و تامین محتوای دیجیتال سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس در خصوص آیین رونمایی بیش از ۸۰ اثر جدید پژوهشی و اسنادی جنگ تحمیلی و دفاع مقدس در هفته پژوهش گفت: سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس در بخشی به حفظ تاریخ شفاهی روایان دفاع مقدس تبدیل به کتاب مبادرت می‌کند، مجموعه بسیار غنی‌ای از اسناد دفاع مقدس در اختیار این مرکز هست که این اسناد دست‌اول و منحصر به فرد توسط روایان در دوران دفاع مقدس جمع‌آوری شده و این مرکز با احیا و سازمان‌دهی این اسناد، آن‌ها را برای بهره‌برداری پژوهشگران و محققان در سرتاسر کشور آماده کرده است.

مدیر تحقیقات و آموزش اسنادی و تامین محتوای دیجیتال سازمان اسناد و مدارک دفاع مقدس گفت: در این برنامه کتابهای «به عشق امام» از خراسان جنوبی، «برای صلح جنگیدن» از خوزستان، به وسعت واژه‌های بی‌مرز از آذربایجان غربی، و «اسناد کمیته‌های پشتیبانی جنگ» از کهگیلویه و بویر احمد معرفی می‌شود.

وی با بیان اینکه بخش زیادی از اسناد جنگ علاوه بر ماندگاری اسناد مکتوب با تاریخ شفاهی فرماندهان و رزمندگان تکمیل می‌شود، گفت: با توجه به اینکه در جامعه افراد بر این باور هستند که در رابطه با اسناد و اخبار دفاع مقدس سهل‌انگاری شده است، باید اطلاعات طبقه بندی شود و در اختیار عموم قرار گیرد تا نسل آینده بدانند که پدران و اجداد آنها برای چه جنگیدند.

منبع

خاطرات، تاریخ شفاهی نیستند

فاطمه ابراهیم زاده

دانشجوی ترم دوم کارشناسی ارشد مطالعات آرشیو ورودی ۹۸

f a t e m e h e b r a h i m z a d e h 7 6 @ g m a i l . c o m

سال ششم، شماره هفتم (پیاپی ۷۸)، زمستان ۱۳۹۹

اشاره کوتاهی هم به حافظه، به عنوان ظرف خاطره شده است.

مورخان معاصر، نقش افراد را در وقوع حوادث به کلی نفی نمی‌کنند. امروزه یکی از رایج‌ترین مواد تاریخ‌نگاری، نوشتن زندگینامه یا شرح حال است که خواندن آن در بین مردم عادی طرفداران زیادی دارد. زندگینامه‌ها، فی‌نفسه تأکید بر نقش افراد در گذشته و وقایع آن زمان‌هاست. با این حال، مورخان هنوز هم با نگاهی احتیاط‌آمیز به زندگینامه‌ها می‌نگرند.

از انواع شرح‌حال‌نویسی و از منابع اولیه تاریخ‌نگاری، زندگینامه خودنوشت است. هر چند باید توجه داشت که به آن‌ها باید با دیده احتیاط نگاه کرد و اصول و معیارهای نقد تاریخی را به دقت در موردشان اجرا کرد و از قابل اعتماد بودن آن‌ها مطمئن شد. وقتی کسی درباره خود دست به قلم می‌برد، به طور طبیعی خودش را دست‌کم در شرایط مطلوبی به نسل آینده نشان می‌دهد. تقریباً در خودنوشت‌نامه‌ها و مجموعه خاطرات تک‌نگاشت، موارد متعددی از واقع‌نمایی و یا دفاع از خود نیز دیده می‌شود. با این حال، واقعیاتی هم در آن‌ها می‌توان یافت؛ هرچند برخی از آن‌ها واقعی‌تر از بقیه به نظر برسند.

از سوی دیگر، زندگینامه اعم از خاطره است و خاطره، گونه‌ای زندگینامه‌نویسی است. خاطره، حاصل تجربه شخص نویسنده یا صاحب خاطره است.

خاطره، از جمله مواد و مصالح مورخ در تحقیق تاریخی و همچنین، بنیاد تاریخ شفاهی، به عنوان روشی متفاوت در تاریخ‌نگاری، می‌باشد. خاطره نگاری با شیوه‌ها و قالب‌های مختلف، سابقه‌ای طولانی در تاریخ فرهنگ و ادب ایران دارد. در سال‌های اخیر، به دلایل متعدد، در میان طیف وسیعی از رجال و شخصیت‌ها، سنت قدیمی خاطره‌نویسی در اشکال گوناگون آن، رواج یافته است. از سوی دیگر، فرآورده‌های روش علمی تاریخ شفاهی، به عنوان یکی از جدیدترین روش‌های گردآوری داده‌های تاریخی مورد نیاز مورخان و محققان تاریخ، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی، رو به افزایش نهاده است. در این میان، برخی، عنوان تاریخ شفاهی را بر انواعی از خاطرات نیز اطلاق می‌نمایند. بنابراین، شناخت خاطره، خاطره‌نویسی و تاریخ شفاهی؛ به منظور بررسی تطبیقی و مقایسه تحلیلی این دو، ضرورت دارد. پرسش کلیدی، این است که آیا اطلاق عنوان تاریخ شفاهی بر انواع خاطره (خودنگاشت، دیگرنگاشت، مکتوب و شفاهی) از نظر علمی صحیح است؟ این، در حالی است که خاطره نویسی و تاریخ شفاهی از ابعاد ماهیتی، سازوکار و کارکرد؛ تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند. این مقاله، بر آن است تا با ارائه تعاریف رایج خاطره، خاطره‌نگاری و انواع آن، به تشریح کارکردها و مقایسه ویژگی‌ها، تمایزها و تفاوت‌های خاطره نگاری با تاریخ شفاهی، بپردازد. افزون بر این

تنها پس از جنگ دوم جهانی آغاز به پیشرفت کرد. این پیشرفت، تا اندازه‌ای مرهون متداول شدن ضبطصوت‌های همراه بود. اختراع ضبطصوت و بهره‌گیری از آن را باید انقلابی در عرصه جمع‌آوری داده‌ها و اطلاع‌رسانی علمی شمرد. همچنین، رسانه‌های الکترونیکی، شرایط و ساز و کارهای سنتی انتقال فرهنگ را تحریف و دگرگون ساختند.

در سال ۱۹۴۷ آلن نونیز در دانشگاه کلمبیا، شاید اولین تاریخ شفاهی نوین را تکمیل کرد. نوین از آن رو که هر چند ساز و کار مصاحبه پیش از این نیز به کار گرفته می‌شد، اما کاربرد ضبطصوت، امکان ذخیره‌سازی مصاحبه و بایگانی کردن صدای شاهد و ناظر تاریخی را فراهم ساخت. افزون بر این، فناوری جدید، انجام مصاحبه را در هر مکانی امکان‌پذیر و محدودیت‌های پیشین را مرتفع ساخت.

سال‌های پس از جنگ، مورخان به سند شفاهی در روایت از گذشته، امان نظر بیش‌تری کردند؛ تا جایی که به تعریف روش و اصول تولید خبر و شواهد شفاهی و نهایتاً تاریخ شفاهی انجامید. درگیری قشر عظیمی از مردم جهان در آن جنگ - که هر یک کتاب زنده‌ای برای آن گذشته در‌دآور بودند - مایه اصلی نوزایش در این آئین کهن تاریخ‌نگاری شد. تاریخ‌شاهی، در واقع بر آن بود تا فرصت‌های مناسب را برای دست‌اندرکاران حیات گذشته فراهم آورد. کسانی که در گرماگرم هنگامه فرصت ثبت و نگارش نداشتند، اینک میکروفن، این فرصت را به یاری فناوری جدید بری آن‌ها میسر ساخت.

طرح‌های تاریخ شفاهی، از همان ابتدا در حیات تازه خود، متکی به ثبت، ضبط و مصاحبه با نخبگان و کارگزاران برجسته‌نشد. چرا که دیرزمانی بود که تاریخ اجتماعی تحت‌تأثیر مکاتب مختلف تاریخ‌نگاری از جمله آنالز، راه خود را یافته بود و در واقع تاریخ‌های پایه‌های پائین اجتماع و عنوان‌های بسیار متفاوت آن، موضوع نگاه به گذشته شد. از این‌رو، چنین نگاهی یعنی بازسازی تجربه زندگی روزمره مردم معمولی در صنعت، تجارت، جنگ، صلح و غیره، چیزی نبود که انتظار آن را از زبان بزرگان داشت. بدین صورت تجربه مردان معمولی، راه خود را از گذشته به درون تاریخ بازیافت. مهم‌ترین جنبش تاریخ شفاهی، در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ بود که مورخان و نویسندگان اجتماعی، نقش ویژه‌ای برای این روش به عنوان ثبت و تفسیر انسانی از گذشته مدعی بودند.

اما زندگینامه‌نویس، ممکن است سال‌ها بلکه قرن‌ها با کسی که زندگی‌اش را نوشته یا می‌نویسد، فاصله داشته باشد. در زندگینامه‌نویسی، خاطره یکی از منابع مهم و عمده زندگینامه‌نویس به شمار می‌آید. از جمله نواع زندگینامه‌ها، زندگینامه‌های ادبی است. در تاریخ‌نگاری اسلامی، تراجم احوال با زندگینامه، از اشکال و عرصه‌های مهم بوده است.

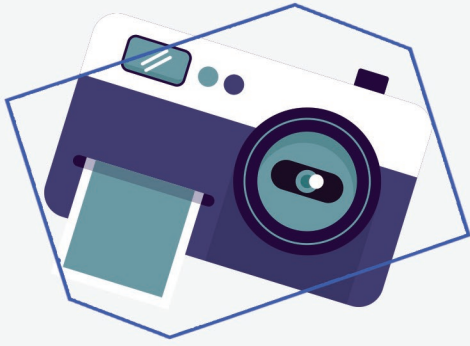
نخستین نکته در بحث خاطره، شناخت حافظه، به عنوان ظرف و محمل هر خاطره و روایت، در خاطره گوئی، خاطره‌نویسی و تاریخ شفاهی، می‌باشد. از یاد، خاطر و یا حافظه، به عنوان توانائی انسان در یاد آوردن و بخشی از ذهن به منظور یادآوری، نام برده شده است.

در دانشنامه بریتانیکا، در تعریف حافظه (Memory) آمده است: «حفظ و بازیابی تجارب گذشته در ذهن انسان - که با فرایند یاد آوردن و برعکس آن فراموشی، قابل تطبیق است. حفظ و بازیابی تجارب گذشته در ذهن انسان، که تأثیر این تجارب بر رفتارهای ثانویه (بعدی)، شاهدهی بر عمل یادآوری نامیده می‌شود.»

خاطرات شفاهی دیوانیان و افراد مورد اطمینان، و زندگینامه‌ها، مبنای وقایع‌نگاری مدرانه ابن مسکویه در بخش عمده‌ای از کتاب تجارب‌الامم، بود است. در قرون میانه اسلامی، به تدریج یادداشت‌ها یا ملاحظیات روزانه، مواد اساسی خاطرات را تشکیل داد احتمالاً بسیاری از مسلمانان دارای مقام و مرتبه بالا و متمایز، یادداشت‌های مربوط به فعالیت‌های خویش را نگاه داشته‌اند.

با توجه به جو سیاسی آن دوران، شمار کسانی که جرئت به جاگذاری و حفظ منظم افکار درونی و محرمانه خویش را در دفترهای خاطرات روزانه داشتند، قابل توجه نبوده است. با وجود این، برخی صاحب‌منصبان دولتی، شاید از آغاز به قصد انتشار در آینده، دفتر خاطرات روزانه فراهم کردند. خاطرات ابن ماسرجیس وزیر در قرن نهم، یا عماد اصفهانی در کتاب حجیم البرق‌النشامی در قرن دوازدهم؛ به احتمال بر یادداشت‌ها و دفترهای خاطرات روزانه، مستند و مبتنی بوده که در طول یک عمر فراهم آمده بود.

تاریخ شفاهی، در تکمیل و تکامل سنت قدیم گام برداشته است. تاریخ شفاهی در دوره جدید (که متضمن ثبت روشمند رویدادهای زندگی است)

■ سنجش تحلیلی خاطره‌نگاری با تاریخ شفاهی

روایت، تنها شکل پذیرفتنی و سودمند برای انعکاس ساختار زمان گذشته، ذاتی تاریخ و وجه مشترک تاریخ و خاطره است. شرح هر رویدادی، خود نوعی روایت و داستان محسوب می‌گردد. از نظر گالی، جریان تاریخ و جریان روایت تقریباً قالب واحدی دارند. قالب روایت در خود تاریخ یافت می‌شود، اما بیش از یک داستان برای بیان آن وجود دارد روایت تاریخی، همواره با تبیین عجین است. زیرا «فهم و دریافت تاریخی در چارچوب روایت و با کمک ابزار روایی، ترتیبات آن و ترکیب‌های آن صورت می‌گیرد.»

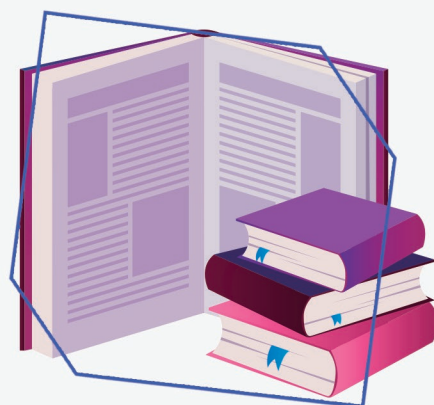
به رغم این واقعیت که بخش اعظم تاریخ به شکل روایی نوشته نشده است، می‌توان گفت که تمام تاریخ، به طور کلی، خصلت روایی دارد. پل ریکور اظهار داشته که حتی تاریخ - که باید خالی از هیئت روایی باشد - در بند فهم روایی ماست. تاریخ، همچنان مستلزم توانائی اساسی ما در دنبال کردن روایت است. دلیل این امر، آن است که فهم تاریخی و تعقیب داستان، هر دو به عملیات شناختی واحدی، یعنی راه‌هایی که به شناخت یک چیز منتهی می‌شود، نیازمندند.

خاطره و تاریخ، نوعی داستان هستند که روایت می‌شوند. جی‌جی رنیر، مورخ هلندی نوشت: «تاریخ، داستان تجارب انسان‌های فعال در جوامع است.» باید توجه کرد که وی تاریخ را داستان قلمداد می‌کند. خاطره، داستانی فردی از تجربه‌ای شخصی می‌باشد. تاریخ، بازنمایی داستان تجربیات انسانی از طریق واسطه‌های مختلف و به وسیله مورخ است. در زندگینامه، زندگینامه خودنوشت، خاطره و تاریخ شفاهی، شاهدان زنده و بازیگران زنده بر روی صحنه، واسطه بازنمایی هستند.

تاریخ شفاهی، فرصت ثبت و نگارش تجارب زنده را برای کسانی که فاقد آموزش‌های لازم و فرصت و نفوذ برای نوشتن بودند، مهیا کرد. در این مجال، شاید نظرات و تجربه‌های کسانی که خارج از منابع رسمی و نخبگان بودند و با آنها سازگاری و توافقی نداشتند، فرصت بیان تجارب خود را یافتند؛ تجاربی که از حیات مایه می‌گیرد و چشم‌انداز دیگری فراروی آیندگان باز می‌کند. از این‌رو، کار مصاحبه همانند حرفه وکالت به نظر رسید. زیرا مصاحبه، مورخان را به درون جامعه کشاند و شانس و مجال را برای صدای گروه‌هایی فراهم ساخت که به لحاظ اجتماعی و تاریخی به حاشیه رانده شده بودند.

نکته دیگر این‌که، هر گروه اجتماعی حامل اطلاعاتی است که لزوماً گروه‌های دیگر اجتماعی حاملان آن نیستند. یادآوری این نکته بایسته است که هدف از کار میدانی به کمک روش‌های کیفی و براساس اطلاعات شفاهی، فقط به دست آوردن اطلاعات صحیح و دقیق نیست، بلکه در بسیاری از موارد حتی اطلاعات اشتباه، حائز ارزش‌های کیفی است که اطلاعات صحیح لزوماً آن‌ها را به دست نمی‌دهد.

هنگامی که فنون جدید کامل شد، منابع نوین هم گشوده شد. برای پژوهش تاریخی از افراد بی سواد یعنی انسان‌هایی که نمی‌توانستند تاریخشان را با نوشتن ثبت کنند. اما آن‌ها در حافظه و خاطرات فوق‌العاده دقیق حفظ کردند، از این فنون و ابزارها، به طور گسترده استفاده شد. حتی در بین ملل باسواد، افراد زیادی به واسطه پیری یا فقدان آموزش، نمی‌توانند خاطراتشان را بنویسند، اما چیزهای مهمی دارند که از تجاربشان در طول عمر شصت، هفتاد یا هشتاد ساله خود، نقل کنند. بدین‌سان، روزنه‌های تازه‌ای از حوزه تاریخی، بویژه در تاریخ اجتماعی، به روی مطالعه مورخ باز شد.

در حالی که در تاریخ شفاهی، به دلیل حضور مصاحبه‌گر و طرح پرسش‌های آگاهانه، فاعلیت دوگانه است و روایت و متن تولید شده، حاصل تعامل و گفت‌وگو با مصاحبه‌شونده است. بدین ترتیب، هم مصاحبه‌گر و هم مصاحبه‌شونده، در حکم مورخ هستند.

هسته سخت و اولیه در خاطره، نقل یا روایت است. نقلی که تنها یک بار ذکر می‌گردد و ثبت می‌شود. در حالی که در طرح تاریخ شفاهی، دخالت زمان، مکان، راوی (مصاحبه‌شونده) و مصاحبه‌گر، روایت را به شکل گزارش درمی‌آورد. در گزارش، علت و سبب نهفته است. گزارش، شرحی برای اقامه دلیل و برهان است. بنابراین با روایت و نقل حادثه تفاوت دارد. البته در خاطره و خاطره‌نگاری هم ممکن است روایت حادثه و رویداد همراه و همزمان با گزارش راوی از واقعه و بیان نظرات و دیدگاه‌های راوی باشد که در این صورت، به تاریخ نزدیک می‌شود. به رغم همانندی‌های خاطره با تاریخ شفاهی خاصه در بحث روایت، فرآورده‌های تاریخ شفاهی، روایت صرف نیست.

خاطره، برآیند کنش‌های ذهنی صاحب خاطره با رخدادها و تحولات عینی جامعه است که در ذهن و ضمیر او به صورت ناگفته انباشته شده و هنگام مصاحبه، به صورت یافته‌ها، برداشت‌ها، تفسیرها و تأملات راوی انباشته می‌شود. چون خاطره با مسائل اجتماعی آمیخته است، حاوی چشم‌اندازها و نگرش‌های تازه‌ای برای شناخت ابعاد ناپیدای رویدادهای تاریخی است.

بسیاری از تاریخ‌ها مدعی حقیقی بودن هستند اما داستان نیستند. شروع، فاعل، رویدادها، شخصیت‌ها، صحنه، توالی، طرح زاویه دید، زمانی درونی، حقیقت و پایان؛ در تاریخ و داستان با یکدیگر تفاوت دارند. شاید این تفاوت‌ها را، در میان خاطره و تاریخ نیز بتوان تشخیص داد.

در خاطره نیز مانند داستان، خاطره‌گو و راوی، نقطه آغاز است. روایت و اصل خاطره، بر خود خاطره‌گو متمرکز است؛ «شخصیت نویسنده، در پیشانی صحنه رویداد قرار می‌گیرد. ممکن است خاطره‌گو به هر دلیلی، رویداد و داستانی را ابداع کند. جذابیت رویدادها در خاطرات نیز، از نکات مشترک داستان و خاطره می‌تواند باشد. خاطره، نگاه به گذشته از زاویه دید خاطره‌گو است و نهایتاً این که، خاطره و تاریخ، هر دو ادعای بازنمایی واقعیت و حقیقت را از گذشته دارند، با این توضیح که ادعای تاریخ ممکن است مستندتر باشد.

تاریخ به رغم آن که شکلی از بی‌شمار اشکال متنوع روایت به شمار می‌رود، ولی از این نظر که مدعی رابطه ای خاص با حقیقت است، بی‌نظیر و منحصر به فرد به شمار می‌آید. به بیان دقیق‌تر، هدف سازه‌های روائی و داستانی آن، معطوف بازسازی گذشته واقعا موجود است. مهم‌تر آن که، این همان چیزی است که تاریخ را می‌سازد و آن را از حکایت و افسانه یا داستان متمایز می‌سازد. برخی، روایت تاریخ را در قالب خاطره و دور شدن از بازسازی واقعیت گذشته و راه یافتن تخیل، و افسانه‌پردازی را در آن، به معنای ژانری ادبی دانسته‌اند؛ در حالی که دیگران، خاطره را در هر حال، موضوعی تاریخی، زیرمجموعه تاریخ و از منابع اصلی تاریخ‌نویسی برمی‌شمارند.

تاریخ شفاهی یعنی گردآوری شواهد شفاهی براساس مصاحبه هدفمند و آگاهانه، چه به عنوان گرایش در تاریخ و چه به عنوان روشی در گردآوری اطلاعات تاریخی، نیز نوعی روایت است. در تاریخ شفاهی نیز مانند روایت، گزینش رویدادها، نقطه آغاز، امر واقع و راوی، دیده می‌شود. اما برخلاف برخی ادعاها شاید نتوان پایانی برای تاریخ شفاهی منظور کرد. زیرا مصاحبه‌گر خود به عنوان راوی بعدی تاریخ و واسطه‌ای جدید در زنجیره راویان قرار می‌گیرد و سیال بودن، تاریخ شفاهی را از روایت و داستان متمایز می‌سازد.

خاطره - که خود نوعی روایت شمرده می‌شود - هسته مرکزی تاریخ شفاهی و مهم‌ترین دستاورد مصاحبه است. اما نکته اساسی این است که، خاطره در خاطره‌گویی یا خاطره‌نویسی، تنها یک فاعلیت دارد؛

از این منظر، خاطره با هر هدف و رویکردی روایت شود، چون دریچه‌ای به سوی تفسیر و شناخت گذشته می‌گشاید، حائز اهمیت است.

در زندگینامه خودنوشت، محتوای اصلی متن به شرح احوال و اعمال صاحب خاطره مربوط است و شرح احوال و رویدادهای بیرونی نسبت به موضوع اصلی جنبه فرعی و مکمل پیدا می‌کند و نقش و عملکرد نویسنده را در مقطع خاص یا دوره نسبتاً کامل زندگی وی نشان می‌دهد. در حالی که در واقع‌نگاری (شکل دوم خاطره‌نویسی)، دیده‌ها و شنیده‌ها (شاهد یا ناظر بودن) و در عین حال تشریح نقش خود به صورت ضمنی و فرعی با ساختار نقلی و روایی و گزارش‌گونه دیده می‌شود.

مصاحبه تاریخ شفاهی در عین حال که بر نقش محوری فرد در خاطره توجه دارد، اما پرسش‌ها بیش‌تر معطوف حوادث و تجارب جمعی است و به دنبال خاطرات جمعی می‌گردد. تاریخ شفاهی به تلفیقی از دو نوع خاطره‌نگاری یعنی شرح وقایع شخصی و رویدادهای تاریخی، نزدیک‌تر است و هم‌پوشی‌هایی با هر کدام دارد.

در جایی که خاطره، شرح دیده‌های صاحب خاطره است، شناخت جایگاه راوی و حدود احاطه و آگاهی و مشرب وی در تعیین راستی و میزان صحت خاطره، اهمیت دارد. خاطره، نگاهی از منظر شخص و تأثیرپذیری ذهن او از واقعیت‌های بیرونی است. فرق و فاصله این ذهنیت با واقعیت بیرونی، نشانگر دخل و تصرف ارادی و غیرارادی در آن است. فراتر از این، احتمال دارد گاه در نقل و نوشت وقایع، دیگرگون‌نمایی و جعل صورت گیرد یا پدیدآورنده اثر، در روایت خاطره، وقایع را گزینش کند. این، در حالی است که شرط و الزام اصلی راوی تاریخ شفاهی، شاهد، کارگردان یا عامل بودن در واقعه می‌باشد. این الزام، تا اندازه‌ای، ایراد بالا را به خاطره‌گوئی صرف از میان می‌برد. هرچند همواره حدی از دخل و تصرف راوی در بیان واقعیت مشاهده می‌شود. «تاریخ، هویت دارد و بیان شفاهی اطلاعات نیز هویت مستقل دارد که در تاریخ شفاهی، با هم ادغام شده‌اند.

کتاب‌های خاطره، تا آنجایی که داستان‌پردازی نکرده و حقایق را بر اساس شفاهیات مطرح کرده باشند، امکان قرارگیری در حوزه تاریخ شفاهی را دارند. ولی اگر وارد داستان‌پردازی شوند، از حوزه تاریخ شفاهی دور می‌شوند.

نکته مشترک در هر دو مقوله، این است که گاه امکان دارد گزارش برخی حوادث، به عمد یا به سهو، به همان شکل واقعی خود ارائه نشود و رویدادهای خرد و بی‌اهمیت، بزرگ و وقایع خطیر و بنیادی، کوچک و کم‌رنگ نشان داده شود. در این جاست که تمایز برتر تاریخ شفاهی نسبت به خاطره‌گوئی و خاطره‌نویسی آشکار می‌گردد و آن، تشخیص به موقع مصاحبه‌گر و به چالش کشیدن راوی است. به نحوی که راوی و مصاحبه‌شونده در خواهد یافت که وقایع و رویدادها را آن‌گونه که رخ داده، بیان نماید نه آن‌سان که تمایل دارد. البته این مسئله، با آزادی کامل مصاحبه‌شونده در فرایند مصاحبه و نبود اجبار یا محاکمه نشدنش به دست مصاحبه‌گر، منافاتی ندارد.

■ ارزیابی

حافظه، در عین این که توانائی یادآوردن و یادآوری در انسان است، ظرف خاطرات انسانی نیز محسوب می‌گردد. ساز و کارها و بخش‌های گوناگون حافظه، وظایف مشخصی دارند که روان‌شناسان به تشریح آن پرداخته‌اند. از میان انواع حافظه، در تاریخ شفاهی، حافظه شاهدان عینی اهمیت بیش‌تری دارد. از این‌رو، شناخت آن ضروری و لازم است.

از سوی دیگر، خاطره به عنوان مهم‌ترین مظهر حافظه، انواع و کارکردهای فراوان آن، شیوه‌های بیان و برونداد و عرضه آن به جامعه، از گفتار و نقش و نگار تا نوشتار متفاوت است. رایج‌ترین شکل برونداد و برون‌نمایی خاطرات انسانی، خاطرات مکتوب در دو قالب خودنوشت و دیگرنوشت است که هر کدام ویژگی‌های خاص خود را داراست.

روایت، ذاتی تاریخ و وجه مشترک خاطره و تاریخ است و هر خاطره‌ای مانند هر تاریخی، به معنای بازنمایی کامل و تام واقعیت تاریخی نیست. با این وجود، خاطرات در جایگاه خود، ارزش توجه و التفات در چرخه تولید داده‌های تاریخی و بازنمایی واقعیت تاریخی را دارند. در عین وجوه تفاوت بنیادی میان تاریخ، خاطره و تاریخ شفاهی، نزدیکی‌ها و هم‌پوشی‌هایی میان خاطره و تاریخ شفاهی وجود دارد که شایان توجه است.

منابع

اسدی جعفری، مریم (1397). خاطرات تاریخ شفاهی نیستند. [نوشته وب سایت]. بازیابی شده در 19 دی 1399،

از <http://oral-history.ir/?page=post&id=7790>.

دکتر مرتضی نورانی؛ مهدی ابوالحسنی ترقی. فصلنامه گنجینه اسناد: سال بیستم. دفتر چهارم (زمستان 1389)، 122 - 96. برگرفته از سایت تاریخ شفاهی ایران، {خاطرات تاریخ شفاهی نیستند}، بازیابی شده در تاریخ 22 دی 99 از آدرس اینترنتی

<http://oral-history.ir/?page=post&id=1331>

بزرگان عرصه تاریخ شفاهی

محسن کاظمی، نویسنده و پژوهشگر تاریخ
معاصر ایران

سیده فاطمه سیدزاده

کارشناسی ارشد ۹۸ مطالعات آرشیو
adineseyedzade@gmail.com

"محسن کاظمی" نویسنده و پژوهشگر تاریخ
معاصر ایران، متولد سال ۱۳۴۸، تهران است. از
دانشگاه علامه طباطبایی در رشته کارشناسی
اقتصاد فارغ التحصیل شد. در سال ۱۳۷۴ به عنوان
"وقایع نگار" جذب هیئت معارف جنگ ارتش
شد و تا سال ۱۳۷۷ سلسله گزارشهایی از سفرهای
میدانی این هیئت تهیه نمود.

"محسن کاظمی" نویسنده و پژوهشگر تاریخ معاصر ایران، متولد سال ۱۳۴۸، تهران است. از دانشگاه علامه طباطبایی در رشته کارشناسی اقتصاد فارغ التحصیل شد. در سال ۱۳۷۴ به عنوان "وقایع نگار" جذب هیئت معارف جنگ ارتش شد و تا سال ۱۳۷۷ سلسله گزارشهایی از سفرهای میدانی این هیئت تهیه نمود. پاره ای از این گزارش ها در سال ۱۳۷۸ در قالب کتابی با عنوان "یادداشت‌های سفر شهید صیاد شیرازی" منتشر گردید. "کاظمی" از سال ۱۳۷۳ همکاری خود را با دفتر ادبیات انقلاب اسلامی آغاز نمود و به گفتگو و مصاحبه با شخصیت‌های مختلف سیاسی و مبارز اهتمام ورزید. او یکی از فعالان عرصه خاطره نگاری و "تاریخ شفاهی" است و گزارشها و مقالات بسیاری را تا کنون در جراید و نشریاتی چون دو هفته نامه "کمان"، ماهنامه "زمانه" و فصلنامه "مطالعات تاریخی" منتشر نموده است. همچنین برخی نوشته ها و مقالات پژوهشی - تحقیقی او در همایش ها و نشست های تخصصی ارائه شده است. ویژگی آثار "کاظمی" در نثر ساده، روان و محققانه است که می تواند به راحتی با خواننده ارتباط برقرار کند. پیوستگی و انسجام مطالب وی چنان است که مخاطب را تا آخر موضوع به دنبال خود می برد. غالب آثار این نویسنده به دلیل بهره مندی از روش علمی تحقیق و استفاده از اسناد و مدارک، مورد اعتنا و توجه دیگر پژوهشگران و نویسندگان است. تدوین خاطرات "جواد منصوری" (۱۳۷۶)، تالیف "یادداشت های سفر شهید صیاد شیرازی" (۱۳۷۸)، تدوین و نگارش کتاب "شب های مهتابی" (۱۳۸۳) (اثر برتر نهمین کتاب سال دفاع مقدس در سال ۱۳۸۴)، تدوین و نگارش "خاطرات مرضیه حدیدچی (دباغ) (۱۳۸۴)، تدوین و نگارش "خاطرات احمد احمد" (۱۳۸۵)، تدوین و نگارش "خاطرات عزت شاهی" (۱۳۸۵) و "نوشتن تا بماند" خاطرات مرحوم آیت الله جمی (۱۳۸۷) (برگزیده ن کتاب سال دفاع مقدس در سال ۱۳۸۷)، از جمله آثار ارزشمند این نویسنده است.

منبع: وبسایت پاتوق کتاب فردا، {نوشته وبسایت}، بازیابی شده در تاریخ ۱۲ دی ۹۹، از آدرس اینترنتی [./https://bookroom.ir/people/۱۹۸۴](https://bookroom.ir/people/۱۹۸۴)

معرفی کتاب: سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی

اثر: سید کاظم حافظیان رضوی

سیده فاطمه سیدزاده

کارشناسی ارشد ۹۸ مطالعات آرشیو

adineseyedzade@gmail.com

مشخصات اثر: سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی "مادر کتابداری نوین ایران". تدوین و تحقیق پیمانہ صالحی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴. ۱۶۶ صفحه متن کتاب حاصل گفتگویی چهار ساعته با استاد پوری سلطانی است که در تیرماه ۱۳۸۴ آغاز و در مرداد ماه پس از پنج جلسه پایان یافته. این گفتگو بخشی از طرح تاریخ شفاهی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است که به وسیله خانم پیمانہ صالحی انجام شده است.

«سرو سربلند» با این جمله از متن مصاحبه آغاز می شود که از قول زنده یاد پوری سلطانی آمده است: «کتابداری کاری نیست که شما انجام بدهید و تمام بشود، بلکه یک علم، فن و هنر پویا است که دائم باید زندگی کند و زنده باشد. « پس از یادداشت ناشر و مقدمه تدوینگر، خاطرات استاد در هفت فصل تنظیم شده است که عبارتند از:

۱. خانواده، تحصیلات و کتابخانه بانک مرکزی

۲. مرکز خدمات کتابداری

۳. کتابخانه ملی ایران

۴. انجمنهای کتابداری ایران

۵. آموزش کتابداری و شرکت در کنفرانسهای ایفلا

۶. آثار و تألیفات

۷. بررسی وضعیت انتشارات در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی در ادامه بخشهایی به عنوان کارنامه، گزیده تصاویر، نمایه و فهرست منابع و مآخذ پایان بخش کتاب است.

آنچه در نگاه اول توجه را جلب می کند ساختاری است که برای به نوشتار درآوردن تاریخ شفاهی انتخاب شده است. زبان و تعریفات صمیمانه و ساده استاد و در نهایت پی نوشت های تدوینگر در پایان هر فصل که به ارائه توضیحات و شخصیت های نامبرده شده در متن گفتگو پرداخته بسیار مفید و ضروری است.

هر فصل با سرفصلی آغاز و در ادامه با پرسش تدوینگر و سپس پاسخ استاد پی گرفته می‌شود. پاسخ‌های دقیق و سرشار از اطلاعات مفید برای جستجوگران تاریخ کتابداری نوین ایران (از سال ۱۳۱۷ خورشیدی تا کنون)، بدیهی است پرسش‌های نخستین بیشتر به حیات خانوادگی مربوط می‌شود و سپس وارد بحث‌های حرفه کتابداری می‌شود.

آنچه درباره «مرکز خدمات کتابداری» که یکی از نهادهای تأثیرگذار کتابداری در ایران بوده و بنیانگذاران آن حقی سترگ بر گردن کتابداری ایران دارند و می‌توان مدعی شد توسعه کتابخانه ملی ایران از نظر محتوای آثار منتشر شده تخصصی (چه مکتوب و چه رایانه‌ای) مدیون خدمات این مرکز، به ویژه بعد از ادغام با کتابخانه ملی ایران است، از زبان زنده‌یاد پوری سلطانی بیان می‌شود، ناب‌ترین اطلاعات در این باره است.

پس از آن، تاریخ سی‌و‌اندی‌ساله کتابخانه ملی ایران پس از انقلاب، چه از نظر ظاهری و چه از نظر محتوایی همه در این گفتگو به بهترین نحوی بیان شده است. پوری سلطانی به عنوان راوی دانا و بی‌طرف، سعی می‌کند آنچه می‌داند و به نظرش می‌آید را برای ماندگاری در تاریخ بیان کند و هر جا لازم می‌داند نظر صائب خود را نیز بدون هیچ محدودیتی ارائه می‌دهد. بدون شک جمعی از خوانندگان این مطالب به دلیل معاصر بودن با پوری سلطانی نیز دارای خاطرات و نظراتی مکمل یا متفاوت خواهند بود که بهتر است با مطالعه این اثر به ارائه آنها از طریق ارسال برای تدوینگر محترم اقدام نمایند تا در ویرایش‌های بعدی مورد توجه قرار گیرند و تدوینگر در جایی که مناسب می‌داند در کتاب بیاورند. با شناختی که بنده از زنده‌یاد پوری سلطانی دارم می‌دانم روحش با تکمیل یا اصلاح اطلاعات بسیار شاد خواهد شد.

برای مثال در صفحه ۱۰۸ کتاب در پاسخ به پرسش: «کنفرانس‌های ایفلا چه تاثیری بر کتابداری نوین ایران گذاشته است؟» استاد فرموده اند: «بعد از انقلاب متأسفانه کسانی که به گردهم‌آئی‌های ایفلا رفتند، به علت این که نه گزارش مکتوبی از آنها چاپ شده و نه سخنرانی گذاشتند، تأثیری بر کتابداری ایران نگذاشته است...» در حالیکه بنده از جمله افرادی بودم که بعد از انقلاب به همراه گروهی از کتابداران که استاد پوری سلطانی هم جزو آنها بودند در سال ۱۹۹۲ در پنجاه و دومین کنفرانس ایفلا در هند شرکت کردم. گزارش سفر نوشتم. در برنامه تلویزیونی اندیشه نیز درباره کنفرانس ایفلا به همراه دکتر فربرز خسروی شرکت کردیم و گزارش سفر ارائه شد و برای نخستین بار از رسانه سراسری نام ایفلا مطرح شد. ایده‌های برگرفته از بازدیدهای هند به ویژه INSDOC را در مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی اجرا کردیم و استاد در این زمینه مشوق ما بودند. تا جایی که به یاد دارم کتابخانه ملی به همت استاد عباس حری اقدام به نشر ترجمه سال به سال مقالات گزیده ایفلا نمود و حدود ده جلد از این آثار منتشر شده است.

به هر حال کتاب «سرو سربلند» نخستین اثری است که بعد از درگذشت استاد پوری سلطانی به یاد وی انتشار یافته و بدون شک آخرین نیز خواهد بود. امیدوارم انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران نشر جلد دوم «فرصت حضور» استاد را در دستور کار خود قرار دهد. (جلد نخست کتاب فرصت حضور، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ایفلاست که به همت استاد سلطانی در سال ۱۳۸۳ منتشر شد).

همچنین به دانشجویان و کتابداران علاقمند به تاریخ معاصر علم اطلاعات و دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی) خواندن «سرو سربلند» را توصیه می‌کنم. حتماً از نکات جالبی در حرفه و رشته خود اطلاع خواهند یافت.

منبع

وبسایت لیزنا، حافظیان رضوی، سیدکاسم، (تاریخ انتشار: سه شنبه، ۲۹ دی ۱۳۹۴)، «سرو سربلند: خاطرات پوری سلطانی، بازیابی شده در تاریخ ۱۷ بهمن

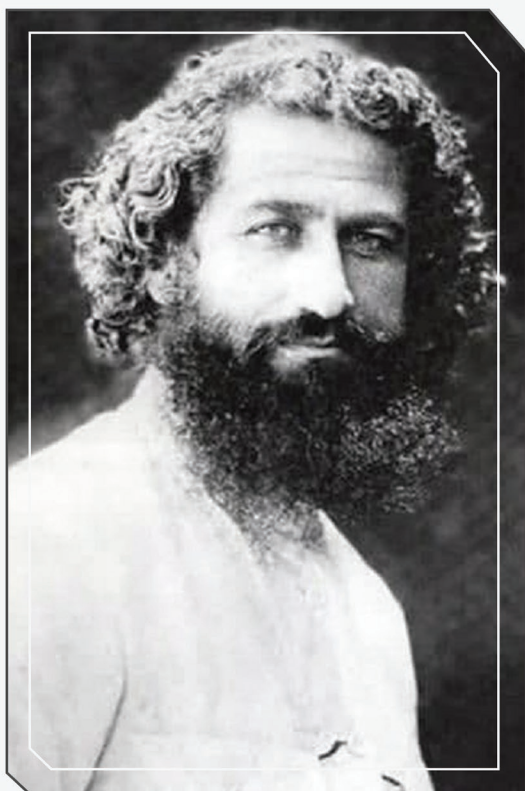
برگی از تاریخ

تعقیب میرزا کوچک خان جنگلی و یارانش

سیده فاطمه سیدزاده

کارشناسی ارشد ۹۸ مطالعات آرشیو

adineseyedzade@gmail.com

یونس استادسراشی معروف به میرزا کوچک خان جنگلی، در سال ۱۲۵۷ ش. در یکی از محله‌های فومنات، در خانه میرزابزرگ چشم به جهان گشود. یرزا کوچک خان، دردوران مشروطه در کنار انقلابیان شمال فعالیت می‌کرد وی پس از فتح قزوین به دست روس‌ها مدتی از رشت تبعید شد.

میرزا کوچک خان به شهادت هم‌زمانش یک مرد مذهبی تمام عیار بود. هیچ گاه واجباتش ترک نمی‌شد و از نماز و روزه قصور نمی‌کرد. دشمنان میرزا نتوانسته‌اند عظمت وی را نادیده بگیرند. کشیش چارلز ماری مبلغ مسیحی مقیم رشت در مورد وی گزارش کرده است که «به اعتقاد من او انسانی با وجدان، وطن پرستی صادق و مردی با صفات پسندیده‌ی بسیار است... طرفدارانش او را بیشتر نه به خاطر تهور و توانایی‌اش در جنگ، بلکه به خاطر مهربانیش، عشقش، صداقت بی‌شائبه‌اش، دغدغه‌اش برای رفاه و سعادت کشور، عدالت و حقیقت جویی‌اش، تحسین می‌کنند و برایش احترام قایلند.

میرزا در پایان تبعید در سال ۱۲۹۳ ش. به رشت برگشت، بسیاری از آرمان‌های مشروطه را بر باد رفته دید. حضور نظامیان روس در منطقه و ستم آن‌ها بر مردم باعث شد که وی دست به حرکتی جدید بزند و علاوه بر مطالبه آرمان‌های آزادی خواهان مشروطه، به آزادی گیلان از نفوذ نظامیان نیز بیندیشد. با این آرمان، حرکت نوینی در شمال ایران رقم زد که به نهضت جنگل موسوم شد.

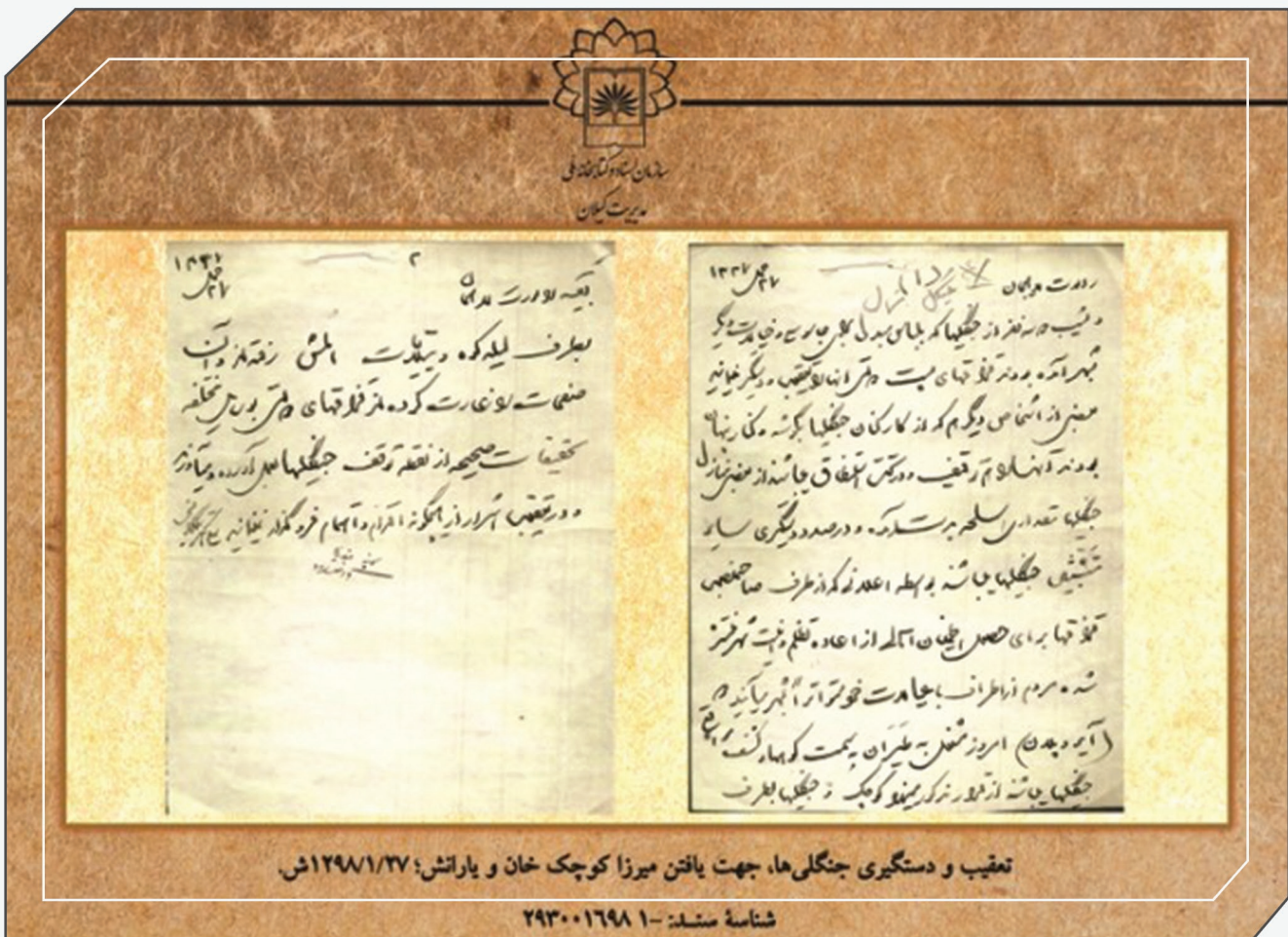
مشکلی که موجب شکست نهضت جنگل شد اوضاع نابسامان بین‌المللی بود. از یک طرف جنگ بین‌الملل اول آغاز شده بود.

قسمت‌هایی از ایران به اشغال نیروهای روس، انگلیس و عثمانی درآمده بود. روس‌ها در شمال ایران حکومت واقعی را در دست داشتند. در سال دوم جنگ جهانی انقلاب بلشویکی در روسیه به پیروزی رسید. شعار سوسیالیستی موجب نفوذ دولت شوروی و جذب بسیاری از هم‌زمان میرزا شد و این امر موجب انشعاب در نیروی های جنگل شد. درگیری بین نیروهای جنگلی از یک طرف و حضور نیروهای انگلیسی برای حفظ منابع نفتی قفقاز از طرف دیگر، حمایت انقلابیون بلشویکی از کمونیست‌های ایران از طرف دیگر، خطه شمال را میدان درگیری و تاخت و تاز نمود. این عوامل میرزا را در تنگنایی سخت قرار داد.

به گفته مورخ‌الدوله سپهر، بعد از اینکه سردار جنگل یک گروه پارتیزانی را در گیلان آماده کرد، روز به روز بر قدرت آنها افزوده می‌شد تا جایی که «تا نزدیکی‌های رشت تا باغ محتشم پیش رفته» قنصول روس، آصف‌الدوله، حاکم رشت را مجبور کرد تا نیروهای جنگل را قلع و قمع کند. چند بار قشون کشید و شکست خورد. وی ناچار شد به تهران فرار کند و حکومت را به مفاخر رئیس نظمیه خود بسپارد. مفاخر با کمک نیروهای روسی حمله به قوای جنگل را آغاز کرد، ولی شکست سختی خورد و مفاخر نیز به قتل رسید. خود روس‌ها نیروی مجهزی روانه کردند، ولی در نهایت شکست خوردند

و کلیه‌ی تجهیزات را به میرزا به غنیمت سپردند. میرزا با قوای خود به رشت حمله کرد و آتریاد گیلان را محاصره و پس از شکست آنها رشت را به تصرف خود درآورد. دولت وثوق‌الدوله با فشار دولت روس یک نیروی مجهزی را به فرماندهی تک‌چینکف از تهران به رشت اعزام کرد. وی قبل از درگیری نامه‌ای به میرزا نوشت، وی را تطمیع و تهدید کرد. میرزا در پاسخ وی نوشت: «... بنده به کلمات عقل فریبانه‌ی اعضا و اتباع این دولت که منفور ملت‌اند فریفته نخواهم شد... مرا تهدید و تطمیع از وصول به معشوق با مقصودم باز نخواهد داشت... در قانون اسلام مدون است که کفار وقتی به ممالک اسلامی مسلط شوند، مسلمین باید به مدافعه برخیزند...».

در تصویر زیر حکم تعقیب میرزا و یارانش را مشاهده می‌کنید

* * *